

Elisabet Holm 1917–1997

ANN-CATHRINE HAGLUND

Elisabet Holm föddes den 21 november 1917 i Karlstad som dotter till Adolf och Marie Louise (f. Dahlberg) Larsson. Fadern var köpman och modern sjuksköterska.

Elisabet tog studentexamen 1937 och sjuksköterskeexamen vid Röda Korsets sjuksköterskeskola 1942 och arbetade därefter som sjuksköterska vid olika sjukhus, bland annat Södersjukhuset. Hennes kunskaper och erfarenheter av sjukvården fanns sedan alltid med som en mycket gedigen grund i hennes politiska arbete. Man kände att hon visste vad hon talade om.

1943 gifte hon sig med leg. läkaren Nils Holm. De bosatte sig i Karlskoga och fick tre döttrar, Marie Louise född 1945, Britta född 1948 och Ann född 1951.

Elisabet arbetade i Karlskoga som sjukhusbibliotekarie och också som semestervikarie hos maken Nils på hans läkarmottagning. Hon började inte engagera sig i politik förrän i slutet av 50-talet men intresset måste ha funnits tidigare och vuxit med åren. Det visar sig bland annat i att hon via en radiokurs läste in två betyg i statskunskap. 1956–59 deltog hon i en studie om svensk sjukvårdsorganisation och åldersvård tillsammans med en representant från University of California.

Elisabet Holm i kommunalpolitiken

1962 blev Elisabet ledamot av stadsfullmäktige i Karlskoga. Hon blev också ledamot av byggnadsnämnden vilket på den tiden var mycket anmärkningsvärt för en kvinna. Hon fortsatte i kommunfullmäktige ända till 1982 då hon blev oppositionsråd i landstinget på heltid. Hon var ledamot av drätselkammaren/kommunstyrelsen. 1976 inrättades oppositionsposter i kommunen och landstinget och Elisabet blev oppositionsråd i landstinget på halvtid och i kommunen på kvartstid.

Hon engagerade sig tidigt i miljöfrågorna och drev dessa frågor aktivt i kommunen. Även kvinnofrågor drev hon i kommunalpolitiken. Hon förekom ofta i lokalpressen och senare också flitigt i länspressen såväl i referat som med egna insändare och artiklar.

Gunnar Rosbro (s) minns Elisabet som stark, trevlig, kunnig och helskärt. Hon var ofta uppe i talarstolen och vad hon sa var rätt och riktigt. Hon ville ha ordning och reda. Gunnar erinrar sig hur det var i kommunstyrelsen när Nils Söderholm (s) var ordförande.

– Han var en glad och trevlig värmlänning och hade kanske inte alltid ordning på beslut och beslutsgång. ”Ja, då beslutar vi så”, kunde han säga och slog klubban i bordet. Därefter brukade Elisabet fråga vad de egentligen beslutat om.

Nils Söderholm och Elisabet torde dock ha respekterat varandra. När Elisabet blivit statsråd sa Nils Söderholm till Expressen: ”Det här var glädjande för vår stad. Elisabet Holm är väl värd en ministerpost med den kunnighet hon besitter.”

Elisabeth Holm.

Elisabet Holm blir landstingsledamot

1962 blev Elisabet ledamot av Örebro läns landsting och förblev landstingsledamot ända till 1986 med avbrott för statsrådstiden. Hon var ledamot av förvaltningsutskottet och blev oppositionsråd på halvtid 1976. När Elisabet utnämndes till statsråd 1979 efterträddes hon som oppositionsråd av Margareta Watrang. Efter valet 1982 blev Elisabet återigen oppositionsråd i landstinget, nu på heltid.

I landstingkretsar var och är Elisabet känd allra mest för att hon som minister ändrade regionsjukvårdsbegreppet. Det hade stor betydelse inte minst för Regionsjukhuset i Örebro.

Tidigare landstingsledamöter från alla partier vittnar om stor respekt för Elisabet. Hon hade pondus, var alltid väl påläst, visade en viss distans och släppte inte in människor bakom sin fasad. De flesta säger dock att när man kröp bakom fasaden mötte man en varm hjärtlighet och en skön humor.

Förre landstingsrådet Ingemar Karlsson (s) säger så här om Elisabet:

– Mina första upplevelser och intryck av Elisabet Holm fick jag som nyvald landstingsledamot i mitten av 1970-talet. Jag vill påstå att hon

tillsammans med socialdemokraternas Rolf Vinthagen – förvaltningsutskottets (nuvarande landstingsstyrelsen) ordförande – var de två bästa debattörerna i landstinget på den tiden. Alltid väl pålästa, kunniga och hade utifrån olika politiska värderingar stor respekt för varandra. På den tiden handlade det också om att tilltala varandra på ett vördnadsfullt sätt – Herr Vinthagen, Fru Holm! Inget duande hit och dit inte! När sedan båda lämnade landstinget, Elisabet Holm genom att utnämnas till statsråd och Rolf Vinthagen genom sin alltför tidiga bortgång, förlorade debatterna en del av sin stringens.

– Det var i en tid när frågan om regionsjukhusets (RSÖ:s) vara eller inte vara var högaktuell. Det är knappast att ta till överord att säga att utnämningen av Elisabet Holm till sjukvårdsminister blev första räddningsplankan. Genom sitt geniala drag att göra en ”dubbelregion” av Uppsala-Örebro lade hon grunden till det fortsatta arbetet för ett komplett regionsjukhus i Örebro som senare genom andras insatser har utvecklats till universitetssjukhus. Den geniala dragningen är värd en stor eloge och bör inte glömmas bort av historieskrivare.

– Hennes omtänksamhet minns jag väl. När jag i mitten av 1980-talet drabbades av en hjärtinfarkt var hon en av de första som sände vänliga och varma hälsningar och med en självklar uppmaning: ”Och glöm inte bort det där med cigaretterna!”

– En del uppfattade nog Elisabet som stram och inte alltför humoristisk. Men hon hade glimten och kunde ge åt både höger och vänster. Jag minns ett tillfälle när vi med förvaltningsutskottet skulle resa till Danmark på en kombinerad planerings- och studieresa. Elisabets partivän – den alltid korrekta och fluga-försedde – Robert Fransson hade missat avresetiden med någon timma. Efter en telefonpåringning kom Robert springande i sina sandaler men med en röd! strumpa och en blå! och flugan inte helt på rätt plats. Elisabet såg uppfordrande på Robert och tyckte att han var aningen slarvigt klädd för en utlandsresa och undrade lite försynt om han hade ytterligare ett par strumpor hemma i samma kulör.

Elisabet Holm och Kvinnoförbundet

Elisabet ägnade mycket tid och engagemang åt Kvinnoförbundet. Hon blev ordförande i Högerens kvinnoförening i Karlskoga den 10 mars 1960 och förblev ordförande till 1972. Redan 1960 tog kvinnoförening-

en initiativet att i en motion inlämnad av en av partiets kvinnliga ledamöter i fullmäktige föreslå att kommunen skulle inrätta en socialpolis. Motionen bifölls och året efteråt anställdes en socialpolis på prov. 1961 anordnade kvinnoföreningen värdinnekurser med stor anslutning. Ett 90-tal anmälde sig, kurserna fick dubbleras och större lokal anskaffas. Om den kursen stod det mycket i tidningen!

Som ordförande i Moderata Kvinnoförbundet i Örebro län, dåvarande Högersns kvinnoråd i Örebro län, efterträdde hon Hildur Lien som också var en förgrundsgestalt inom Högerpartiet och Kvinnoförbundet. Hildur Lien hade varit ordförande i Länskvinnorådet i 27 år. Elisabet hade blivit vice ordförande i Länskvinnorådet 1961.

I §19 i protokollet från årsmötet med Högersns länskvinnoråd i Örebro län på Margareta Festvåning i Örebro den 19 mars 1964 kan man läsa följande: "Avgående ordföranden fru Lien, som i 27 år skött ordförandeklubban i Länskvinnorådet, hälsade sin efterträderska Elisabet Holm, Karlskoga, välkommen och överräckte klubban till henne. Fru Lien yttrade bl.a. att hon visste att hon överlämnade arbetet i mycket goda händer. Hon hoppades att högersns idéer skulle vinna stora framgångar och uppmanade de närvarande att aldrig ge upp sitt arbete för högern." Hildur Lien avled 15 september 1965.

Den 15 september 1967 deltog Elisabet Holm i en av de 100 riksomfattande debatter som anordnades mot socialdemokraterna och mötte Socialdemokratiska kvinnoförbundets ordförande riksdagsledamoten Lisa Mattsson.

1969 avsade sig Elisabet Holm ordförandeskapet enligt protokollet från årsmötet den 12 mars 1969 på Örebro läns Museum på grund av tidsbrist och stor arbetsbörda. Elisabet efterträddes av Marianne Reineborg, Örebro. Protokoll och årsredogörelser från 60-talet visar på stor aktivitet bland kvinnoföreningar och kvinnokommittéer i Örebro län.

Vid Moderata kvinnoförbundets riksstämma på Billingen 1972 valdes Elisabet till andre vice ordförande i förbundet. Det var en uppmärksamman riksstämma. Förbundet hade två år tidigare fått en ny och mer självständig ställning – utom vad gällde ekonomin. Riksstämman på Billingen var den första egna stämman med valda ombud. Därtill ägde ett ordförandeskifte rum. Britt Mogård efterträdde Ethel Florén-Winther som förbundsordförande. Ingegerd Troedsson blev förste vice ordförande.

Riksstämman 1975 hölls i Helsingborg. Ingegerd Troedsson lämna-

de presidiet och Elisabet Holm blev förste vice ordförande. Andre vice ordförande blev Margareta Edner, som också var ordförande i Kvinnliga Medborgarskolan åren 1965–1978.

Helsingborgsstämmans viktigaste beslut gällde familjepolitiken. Nils Carlshamre hade 1972 framfört tanken om en vårdnadsersättning i en reservation till Familjepolitiska utredningen. Riksstämman uttalade sig för en vårdnadsersättning, ett då kontroversiellt stöd till barnfamiljerna.

Vårdnadsersättningen skulle vara skattepliktig och ATP-grundande, sade stämman. Dessutom ville stämman ha rätt till sex timmars arbetsdag för småbarnsfamiljer. Gösta Bohman, som nog inte varit så tilltalad av förslaget om en vårdnadsersättning till att börja med, tänkte om. MKF:s beslut blev vägledande för partistämman och för den socialpolitiska delen av partimotionen under våren 1976.

Presidierna under Britts Mogårds ledning var kraftfulla. Moderata kvinnoförbundet blev ett målmedvetet och mycket aktivt politiskt förbund som arbetade för jämställdhet och fler kvinnliga kandidater i politiken men också för att driva på politikens innehåll på olika områden.

Britt och Elisabet var väl samspelade och mycket goda vänner, det kände vi alla i Kvinnoförbundet. Deras vänskap grundlades när Britt talade vid Karlskoga kvinnoförenings möte och sedan övernattade hemma hos Elisabet. De reste tillsammans till Berlin och en konferens ordnad av Adenauer Stiftung. Som de enda kvinnorna i en manlig grupp svetsades de samman och hade enligt Britt Mogård ”vansinnigt roligt”.

Högerns Kvinnoförbund hade 1962 bildat en aktivitetskommitté som gjorde sammanställningar i aktuella frågor som skickades ut till de cirka 500 kvinnoföreningarna och -kommittéerna tillsammans med diskussionsfrågor. Detta arbetssätt fortsatte sedan under decennier även om formerna ändrades. 1964 tog man till exempel tag i miljöfrågorna. Under Britts och Elisabets tid utarbetade programgrupper inom olika områden programförslag, som skickades ut på remiss i förbundet och därefter antogs på riksstämmor. Tidigt på 70-talet formulerade Moderata Kvinnoförbundet ett energipolitiskt program under Elisabets ledning – ett pionjärarbete som också påskyndade partiets programarbete i frågan.

Valet 1976 hade resulterat i en borgerlig regering. I Moderata Kvinnoförbundet var dock besvikelsen stor över att – trots stor aktivitet från MKF – inga fler moderatkvinnor kommit in i Riksdagen. Krismöte hölls i förbundsstyrelsen.

Varje länskvinnoförbund skulle enas – innanför stängda dörrar – om en kvinnlig kandidat och stötta henne på allt sätt med målet att rösta in henne i riksdagen vid valet 1979. MKF centralt skulle utbilda och träna henne i politik och ledarskap. Sagt och gjort, men det blev förstås en hel del rabalder och till och med stridigheter på vissa håll i landet. En ny och kvinnlig kandidat kunde bli ett stort hot mot sittande riksdagsman och andra kandidater!

Första utbildningstillfället kom, en kurshelg på Gimo med konsulten Jan Asplind som handledare. Vi skulle, jag var en av dem, sätta upp vårt mål – riksdagen – samt analysera hinder och möjligheter. På kvällen var vi alla i fullt uppror, ovana som vi var vid detta sätt att diskutera och agera i egen sak. Allt höll på att gå överstyr. Revolten bland oss kursdeltagare var nära under natten.

På morgonen ingrep Elisabet Holm med sin auktoritet. Hon höll ett rungande tal till oss och allt lugnade sig. Aktion MKF -79 var räddad och blev en mycket viktig ledarskapsutbildning för politiskt starkt motiverade kvinnor. Det systemskap som grundlades mellan kandidaterna i varje utbildningsomgång var inte minst värdefullt. Utbildningen har fortsatt alltsedan dess som Aktion MKF om än i förändrade former.

1978 höll Moderata kvinnoförbundet sin riksstämman i Örebro. Elisabet var huvudansvarig för programmet och dess genomförande och hade lagt ner ett stort arbete på att stämman skulle bli bra, vilket den också blev. Hon ville visa att inte endast Stockholm kunde arrangera fina stämmor, sa hon till mig. En imponerande verksamhetsberättelse godkändes av stämman som bl.a. antog följande program. "Barnet i centrum", "Jämställdhet mellan man och kvinna", "Handikappolitik", "Kommunal kulturpolitik" samt "Ungdom". Man antog också programmet "Sjukvården inför 80-talet". Elisabet hade varit ordförande i den sistnämnda gruppen. Presskörden efter riksstämman blev riklig. Elisabet sa bl.a. i en tidningsintervju: "Som situationen ser ut i dag behövs kvinnoförbundet eftersom förbundet tagit upp frågor som annars inte skulle blivit diskuterade i moderpartiet. I vissa frågor har också förbundet fungerat som något av en spjutspets".

Även om Elisabet lämnade MKF:s förbundsstyrelse vid stämman i Örebro, förblev hon en av kvinnoförbundets stöttepelare såväl lokalt och regionalt som nationellt. Hon ställde upp vid olika tillfällen och fanns till hands med balanserade synpunkter och råd när man ville ha det, vilket jag själv hade stor glädje av.

Framför Karlskoga lasarett på väg till Stockholm som nyblivet statsråd. Foto Kenth Johansson, Karlskoga Tidning.

1980 skickade vi kvinnor från samtliga svenska riksdagspartier ett förslag till norska Nobelstiftelsen där vi ingående visade att Världshälsoorganisationen WHO genom sitt arbete för smittkoppornas utrotande borde framstå som ett exempel för fredligt samarbete och därför tilldelas Nobels fredspris. Elisabet hade givit oss denna idé. Tyvärr instämde inte norska Nobelstiftelsen.

ett viktigt avsnitt med rubriken ”Privatisering av offentlig sektor”, där hon visar hur en privatisering av olika offentliga verksamheter, entreprenader och enskild företagsamhet ger kvinnor goda möjligheter. En underrubrik löd ”Visioner idag – verklighet i morgon”.

Kvinnlig länsförbundsordförande i 13 år

Redan 1961 blev Elisabet ledamot i Högerns länsförbundsstyrelse och också ombud till partiets riksstämma i Stockholm. 1968 valdes Elisabet till förbundsordförande för Örebro läns Högerförbund och förblev länsförbundsordförande i 13 år.

Margareta Wattrang, Axbergshammar, har beskrivit Elisabet som en rak, tydlig, resolut och mycket väl påläst förbundsordförande. Hon var kärv och hade respekt med sig men visade samtidigt en mycket stor omsorg om förbundet. Elisabet ville att förbundet skulle fungera väl och att sammanträdena skulle vara bra. Hon till och med bakade tidigt på mornarna för att kunna bjuda något gott till sammanträdeskaffet och skapa god stämning.

Elisabet var ledamot av partistyrelsen 1969–1982. Under sin tid som vice ordförande i Kvinnoförbundet satt hon som representant för Kvinnoförbundet.

Lars Tobisson minns Elisabet som en rejäl men lite bister dam. För att vara landstingspolitiker och sjuksköterska hade hon påfallande breda intressen, till exempel av energipolitik, säger han.

– Hon var bra att sätta i arbetsgrupper, gärna som ordförande – hon arbetade pliktroget och levererade resultat på överenskommen tid.

En kunnig och respekterad hälso- och sjukvårdsminister

Efter valet 1979 blev Elisabet statsråd med ansvar för hälso- och sjukvårdsfrågorna i Torbjörn Fälldins nya regering (12 oktober 1979 till 8 oktober 1981). Det var Britt Mogård som hade föreslagit Gösta Bohman att utse Elisabet Holm. ”Hon var så oerhört kunnig och duktig”, säger Britt Mogård.

Lars Tobisson, dåvarande partisekreteraren, minns att Gösta tvekade med hänsyn till Elisabets begränsade kontakter med rikspolitik och också med tanke på att Elisabets man var sjuk, ”men mina erfarenheter av hennes insatser i partiarbetet gjorde att jag tillstyrkte.” Man kom

överens om att det var något som Elisabet själv fick avgöra. ”Ring och fråga henne själv”, hade Britt Mogård sagt.

Lars Tobisson erinrar sig en episod:

– Under dessa dagar hamnade Gösta och jag vid ett tillfälle i samma hiss som *Svenska Dagbladets* riksdagsjournalist Elisabet Crona. Hon frågade om vi planerade en lika stor överraskning som när Ingegerd Troedsson utsågs till sjukvårdsminister 1976. Vi lovar en större, svarade vi. Hon kom ju också att kallas ”Elisabet Who”.

– Under regeringstiden gick Elisabet in för att sköta sitt. Hon lade sig inte mycket i de övriga moderata statsrådets allmänpolitiska diskussioner. Jag hade fullt upp med att medla mellan Gösta och Britt Mogård så jag hade inte så mycket kontakt med Elisabet, fortsätter Lars.

– En sak till, när jag i M-kampanjtider besökte Örebro och Karlskoga, var Elisabet alltid väldigt mån om att jag skulle komma hem till henne och hennes man för lite förtäring och samspråk på kvällen. Jag vill minnas att hennes gästfrihet någon gång sträckte sig till sovplats för natten.

Elisabet stannade i regeringen tills den avgick och en center-folkpartiregering tog vid. Under sin statsrådstid presenterade hon ett stort antal propositioner av vilka några väckte stor uppmärksamhet. Detta gällde inte minst frågorna om kontinuiteten i hälso- och sjukvården och om regionsjukvården. Frågan om ändrat huvudmannaskap för Karolinska sjukhuset, Stockholm, och Akademiska sjukhuset i Uppsala var en stor och besvärlig fråga som väckte stort massmedialt intresse. Propositionen innebar en uppgörelse om att Stockholms läns landstingskommun och Uppsala läns landsting skulle ta över huvudmannskapet från staten den 1 januari 1982. Frågan var komplicerad inte minst på grund av att riksdagsledamoten och professorn Gunnar Biörck (m) var starkt emot en överföring.

En annan fråga som var mycket besvärlig var frågan om förmedling av samtal med texttelefoner. Tillkomsten och utvecklingen av servicen med förmedlingen av texttelefoni för hörselskadade var något som Elisabet åstadkom.

Chef för socialdepartementet var Karin Söder (c). Karin Söder beskriver idag Elisabet Holm som en rak och rejäl person som genom sina goda insikter i sjukvårdsfrågorna var väl skickad att ta hand om sjukvårdsfrågorna. Elisabet hade en barsk framtoning och de stod inte varandra särskilt nära. Det var dock inte svårt att samarbeta med Elisa-

På kungamiddag.

bet, det man kom överens om det gällde. Elisabet var en pliktmänniska utan pretentioner för egen del men empatisk när det gällde andra. Både Elisabet Holm och Karin Söder hade samma grundinställning till sin uppgift. Det var mycket viktigt, inte minst därför att kraven hela tiden var att spara vilket gjorde arbetet tungt. Båda statsråden betraktade ministerposten som ett ämbete som de fått förtroendet att förvalta på bästa sätt utifrån sina ideologiska utgångspunkter. Den var en borgerlig regering och båda kände ett stort ansvar att göra det bästa möjliga.

Jan Erik Wikström, också regeringskollega, beskriver Elisabet Holm som en klok, sansad och behaglig människa som också hade gott handlag med Gösta Bohman.

Per Mossberg var Elisabets pressekreterare under statsrådstiden. Han säger, att trots att Elisabet inte hade någon egentlig chefserfarenhet, så tog hon kommandot på departementet och förmådde driva sina frågor. Hon hade en uppförsbacke – där fanns många personer med vänstersympatier på departementet – men eftersom hon var kunnig, envis och hade hög uthållighet lyckades hon. ”Under Elisabets tid grundlades utvecklingen mot allt fler privatläkare och större valfrihet. Allmänmedicin blev en specialitet.”

Margareta Wattrang ersatte Elisabet som oppositionsråd i Örebro läns landsting. ”Elisabet var dock alltid tillgänglig för råd och stöd”, säger Margareta Wattrang, som när som helst kunde ringa till departementet och alltid få omedelbar kontakt med Elisabet och hjälp av henne. ”Hon var så kunnig och ett oerhört stöd!”

När man läser protokollen från Elisabets många debatter i riksdagen under statsrådstiden slås man också av hur tydligt hennes kunskaper och egna erfarenheter präglade hennes arbete som statsråd. Det framgår hur hon möttes av stor respekt i kammardebatterna.

Stort engagemang i handikappfrågorna

Handikappområdet låg under Elisabet Holm. Hennes stora personliga engagemang särskilt i handikappfrågorna bottnade naturligtvis i att hon själv hade erfarenhet av att vårda en sjuk anhörig. Maken Nils fick en hjärnblödning 1977 och var vänstersidigt förlamad. Elisabet vårdade honom i långa perioder. Under hela statsrådstiden vistades han hemma under helgerna vilket innebar att Elisabet alltid åkte hem och tog hand om honom då. Karin Söder minns hur denna svåra och tunga livserfarenhet präglade Elisabet.

1981 var FN:s handikappår och det präglade flera kammardebatter i riksdagen. Elisabets eget engagemang var mycket tydligt och hon arbetade mycket intensivt med förberedelserna inför handikappåret. I januari 1980 betonade hon i den allmänpolitiska debatten att det förekom ett stort och brett planeringsarbete inom socialdepartementet på handikappområdet. Hon sa: ”Jag kan försäkra att jag personligen har ett mycket stort intresse för handikappfrågorna och kommer att ägna en mycket stor del av min tid åt att förbättra förhållandena för handikappade i landet.”

I februari 1980 gav hon tilläggsdirektiv till omsorgskommittén. Den-

na kommitté skulle göra en översyn av lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. Elisabet uppdrog nu åt omsorgskommittén att särskilt överväga situationen för begåvningshandikappade föräldrar och deras barn. Man måste kräva att behovet av trygghet och omvårdnad hos barn till begåvningshandikappade blev tillgodosett.

I april 1981 framhöll hon i en riksdagsdebatt att de samlade anslagen till handikappåtgärder i budgetpropositionen uppgick till 14 miljarder kronor – en ökning med 8 miljarder sedan 1976/77.

Frågor rörande regionsjukvården och antalet sjukvårdsregioner var områden där Elisabet hade särskilt stor kunskap. Antalet sjukvårdsregioner blev sex. Regionsjukvårdsbegreppet fick en ändrad innebörd. Hon öppnade möjligheten för en sjukvårdsregion att ha två regionsjukhus vilket var en mycket viktig förändring av regionsjukvårdsbegreppet.

Kontinuiteten i hälso- och sjukvården var en annan stor fråga. Folkpartiregeringen hade föreslagit ett husläkarsystem som avslagits, detta förslag fokuserade endast på primärvården. Elisabets proposition byggde till en del på folkpartiförslaget men skiljde sig på väsentliga punkter. Propositionen innebar åtgärder för att förbättra kontinuiteten i hälso- och sjukvården bl.a. i syfte att införa ett husläkarsystem. Åtgärder föreslogs för att åstadkomma kontinuitet inte endast i den öppna vården utan även i slutna vård och mellan öppen och slutna vård.

I juni 1980 tillsatte Elisabet en kommitté för att utreda hur den verksamhet som bedrevs inom den psykiska barn- och ungdomsvården (PBU/BUP) och den kommunala familjerådgivningen skulle kunna samordnas inbördes och med andra verksamheter med näraliggande arbetsuppgifter, t.ex. socialtjänsten och omsorgsverksamheten. Hon var uppenbarligen oroad över det ökande missbruket av alkohol och narkotika samt det stora antalet självmord, skilsmässor och aborter och säger i direktiven att dessa är tecken på att det föreligger ett stort behov av personlig rådgivning och stödjande behandling i krissituationer i vårt samhälle.

De svåra frågorna rörande förvaring och gallring av medicinska arkiv togs upp av Elisabet som tillsatte en utredning samtidigt som chefen för socialdepartementet statsrådet Karin Söder tillsatte en utredning om gallring av socialtjänstens personregister. I tilläggsdirektiv till utredningen tog Elisabet senare upp bl.a. frågan om signering av journaler. Hon skrev bl.a. ”Den ökande användningen av diktafoner i journalhanteringen vållar också problem både vad gäller komprimering av journal-

texten och ansvaret för rättelser eller ändringar i den utskrivna texten. I dag saknas en enhetlig reglering av dessa frågor vilket vållar osäkerhet bland personalen framför allt med hänsyn till patienternas integritets- och rättssäkerhetsintressen. I den utsträckning det visar sig möjligt och lämpligt bör översynen också omfatta dessa och liknande frågor.”

En annan fråga som, liksom gallringsfrågorna, väckte uppmärksamhet var legitimationsfrågan inom hälso- och sjukvården, inte minst när det gällde arbetsterapeuter och sjukgymnaster. Elisabet tillsatte en särskild utredare för att göra en översyn av gällande legitimations- och andra behörighetsbestämmelser för personal inom hälso- och sjukvården.

Intensiv verksamhet i abortfrågan

Under Elisabets statsrådstid hölls ett flertal interpellationsdebatter om omskärelse och aborter och Elisabet visade ett mycket stort engagemang i dessa frågor. Hon tog kraftfullt avstånd från omskärelse och barnäktenskap i en debatt den 19 november 1979 och lovade att regeringen aktivt skulle medverka till beslut om förbud i internationella organ mot omskärelse av kvinnor. Hon tog initiativ till en arbetsgrupp inom socialdepartementet med representanter för berörda departement och myndigheter. Syftet var att från svensk sida stimulera till praktiska insatser i internationella organisationer och i länder där denna sedvänja var utbredd.

Dagmar Fornander Palmgren, sakkunnig hos Elisabet Holm, berättar om Elisabets resa till Sudan för att besöka flyktingläger och sjukhus. Elisabet var särskilt angelägen om att studera kvinnosjukvården och att få kontakt med kvinnoorganisationer för att diskutera omskärelsen. Hon tog också upp omskärelsen med sjukvårdsministern i Sudan.

När det gäller abortlagstiftningen sa Elisabet i en debatt den 21 november 1979 att hon ansåg att det inte fanns anledning att ändra på huvudprincipen i abortlagen, nämligen att kvinnan själv inom vissa gränser skulle få bestämma om hon skall föda sitt barn eller om hon skall låta avbryta graviditeten. Hon ansåg dock i likhet med socialutskottet att abortlagstiftningen borde utvärderas. ”Därvid bör enligt min mening särskild uppmärksamhet ägnas sådana frågor som organisationen och omfattningen av preventivmedelsrådgivning, abortträdgivning samt information och undervisning om sex och samlevnad över huvud

taget. Vidare bör bl.a. invandrarkvinnorna uppmärksammas. Vi måste se till att allt som är möjligt görs – utan att rubba på grunderna för abortlagen – för att minska abortfrekvensen. Möjligheten till abort skall självklart stå till buds i de fall kvinnan själv finner att det är den lämpligaste lösningen på de problem som en oönskad graviditet kan medföra.” Hon försäkrade att hon skulle följa denna fråga med stor uppmärksamhet.

Den 21 februari 1980 beslutade regeringen om direktiv för en kommitté med uppgift att utvärdera abortlagstiftningen samt föreslå åtgärder som syftade till att minska abortfrekvensen i landet. Riksdagsledamoten Anita Bråkenhielm (m) utsågs till ordförande för en kommitté med företrädare för samtliga politiska partier i riksdagen. I direktiven sa Elisabet bl.a. ”Kommittén bör utgå från den huvudprincip som lagen bygger på, nämligen kvinnans rätt att inom vissa gränser själv bestämma om hon vill fullfölja en graviditet eller ej. Vidare bör de tidsfrister som reglerar abortförfarandet gälla även i fortsättningen.” Abortrådgivningens roll betonades i direktiven.

Elisabet sa också i direktiven: ”Den nya abortlagen skiljer sig från tidigare lagstiftning på området framför allt genom att kvinnan fått den principiella beslutanderätten i en abortsituation och genom att utredningsförfarandet vid aborterna avsevärt har förenklats. Det är därför av särskilt intresse att kommittén redovisar vilka konsekvenser dessa förhållanden har haft för de kvinnor som övervägt abort och sedan eventuellt gått igenom abort. I detta sammanhang bör även mannens roll i abortsituationen särskilt uppmärksammas.” ... ”Kommittén bör med utgångspunkt i sin analys söka lägga fram konkreta förslag om abortrådgivningens utformning och innehåll samt abortförebyggande åtgärder i syfte att minska abortfrekvensen i landet. Om möjligt bör särskilda åtgärdsprogram föreslås för en förbättrad information om samlevnadsfrågor och om abortförebyggande åtgärder.”

I en interpellationsdebatt om abortrådgivningen den 15 december 1980 redogjorde Elisabet för en intensiv verksamhet i abortfrågan. Hon fick dagligen brev i abortfrågan och besvarade dem alla. Hon hade klart tagit avstånd från den abortrådgivning som gavs av Pro Life-rörelsen. Skrämselpropaganda hörde inte hemma vare sig inom abortrådgivningen eller i abortdebatten. Rätten till abort måste kvarstå.

19 mars 1981 fick jag själv svar på en interpellation om tillsynen över privat sjukvård. Oroad som jag var över att länsläkarorganisationen avskaffats enligt ett förslag som inte Elisabet varit ansvarig för, hade jag

frågat hur hon ansåg att tillsynen skulle ordnas för att vara så smidig och effektiv som möjligt. Hon lovade att noga följa utvecklingen av den nya tillsynsverksamheten men tyvärr fick hon inte vara statsråd så länge till.

Elisabet fick återgå till att bli politiker i Örebro län och fick inte följa sina intentioner och de förslag hon hade på gång som statsråd. Flera personer jag talat med minns hur ledsen Elisabet blev när statsrådstiden tog slut. Det var inte enbart på grund av att regeringen föll utan också av mycket personliga skäl. Hon hade uppskattat sin statsrådspost och att få vara verksam i Stockholm.

”En person som ville ha resultat”

Åke Pettersson var statssekreterare på socialdepartementet hos Karin Söder och Elisabet Holm. Han betonar det goda samarbetet med Elisabet:

– Hon hade ett genuint engagemang i hälso- och sjukvårdsfrågor och i handikappfrågor. Hon såg till att Sverige engagerade sig i handikappåret. Hon reste med Libyens handikappminister till Torsby för att besöka Frykcenter och stimulerade därmed till liknande byggnation i Libyen.

– Hon hade mycket kontakt med läkemedelsindustrin och var engagerad i läkemedelsfrågor. Hälso- och sjukvårdslagen arbetade hon mycket med. Utredningen hade varit kontroversiell. När Elisabet slutade var 75% av propositionen klar och den antogs sedan i ganska stor enighet.

– Elisabet var en person som ville ha resultat. Hon sökte inte strid men arbetade för det hon trodde på även om det var kontroversiellt. Hon var omtyckt på departementet. Många tyckte att det var vemodigt när hon slutade. Efter regeringens fall hade Elisabet inget att göra och vi talades vid om detta. Jag kunde hjälpa till så att hon fick två utredningsuppdrag, varav det ena rörde smittskyddslagen.

Ny smittskyddslag präglad av aids-problematiken

24 mars 1982 utsågs f. statsrådet Elisabet Holm till särskild utredare av smittskyddslagen från 1968 och angränsande författningar. I augusti 1985 presenterade hon utredningens betänkande, SOU 1985:37, Om smittskydd.

Aidsproblematiken kom att uppta en stor del av Elisabets tid och arbete med smittskyddslagstiftningen. Förslaget till ny smittskyddslag var ägnat att tillämpas även på sjukdomen aids, som hade uppmärksammats i slutet av 1970-talet i USA. Enligt betänkandet hade säkra fall av aids bland afrikaner dokumenterats sedan år 1975. I Sverige diagnosticerades de första aidsfallen i slutet av år 1982 och de ökade snabbt i antal.

I betänkandet föreslog Elisabet bland annat att särregleringen av de veneriska sjukdomarna skulle upphöra. Hon ställde upp tre kriterier för att en sjukdom skulle kunna anses allmänfarlig, alla tre måste föreligga samtidigt. Hon bedömde att aids uppfyllde kriterierna på allmänfarlighet. De formella förutsättningarna för att låta smittskyddslagens bestämmelser gälla även denna sjukdom förelåg. Hon var dock inte beredd att lämna något slutligt förslag om detta. ”Ett ställningstagande i denna fråga bör bygga på de kunskaper om sjukdomen och den epidemiologiska situation som råder när en ny smittskyddslag skall träda i kraft.”

Vidare föreslog hon bland annat att landstingen skulle ha ansvaret för smittskyddet, att smittskyddsläkaren skulle leda smittskyddet, att varje läkare skulle åläggas uppgifter inom smittskyddet, att endast läkare skulle få skyldighet att anmäla fall av smittsamma sjukdomar, att läkarundersökning och isolering på sjukhus skulle få vidtas mot den enskildes vilja, att information skulle bli en viktig del i smittskyddsarbete, att undersökning, vård och behandling som behövs ur smittskyddssynpunkt skulle bli kostnadsfria för den enskilde samt att karantänsväsendet borde anpassas till den nya smittskyddsorganisationen.

Efter statsrådstitiden

Efter sin tid som statsråd återvände Elisabet således till landstinget och blev oppositionsråd igen, nu på heltid, till dess hon fyllde 67 år 1984. Därefter vårdade hon sin make hemma de sista åren till dess han dog i januari 1988. Hon hade låtit bygga ett handikappvänligt hus för att underlätta vården av maken i hemmet.

Hon blev mycket aktiv inom både SPF och Medborgarskolan, inte minst som cirkelledare och talare. Hon författade studiematerial i humanistiska ämnen och samhällskunskap. För Medborgarskolans studiematerial Mervetarna skrev Elisabet 1991 ”Kvinnan i politiken”.

Vårtal. Foto Kenth Johansson, Karlskoga Tidning.

1990–93 var hon ordförande för SPF i Karlskoga. Hon tog initiativ till och var också med i ledningen för byggandet av seniorboendet ”Senioren” i Karlskoga.

Lidandets mening

1992 utgavs på Bokförlaget Natur och Kultur essäsamlingen *Lidandets mening* med Kjell Kallenberg som redaktör. Elisabet var författare till essän ”Livslång sjukdom – nog är väl det lidande?” Hennes uppsats handlade huvudsakligen om den långtidssjuka människan och hennes lidande mot bakgrund av ett mångårigt arbete inom svensk sjukvård, skrev hon. Hennes bidrag var ett erkännande av den vård som minskat människors lidande och som ökat livskvaliteten också i livets slutskede. Samtidigt

pekar hon på risken att den högteknologiska vården kan medföra en bristande respekt för den enskilda människans integritet och människovärde. Det hon skrev präglas av erfarenhet och livsvisdom, stark medkänsla och respekt för individens integritet.

”Rubriken över denna uppsats är försedd med ett frågetecken. Mitt spontana svar på frågan blir ett otvetydigt ja, livslång sjukdom är ett lidande. Samtidigt tycker jag mig kunna konstatera att detta lidande kan uthärdas. Lidandet kan också lindras genom anhörigas och vårdpersonals insatser. Även vid mycket svåra livslånga sjukdomar kan livet vara värt att leva. Livet kan fortfarande ge den sjuke många berikande upplevelser, och den sjuke själv kan genom sin personlighet ge mycket till andra människor i sin omgivning.”

En drivande politiker och centralgestalt

Elisabet var en drivande politiker som åtnjöt stort förtroende oavsett vilken politisk församling hon var med i. Hon var en centralgestalt inom Moderata samlingspartiet i Örebro län. Som statsråd var hon mycket väl ansedd. Hon visste vad hon ville och framförde detta mycket rakt och ibland skarpt. ”Hon var tuff”, säger Margareta Edner. Hon var orädd, saklig och rättfram, alltid väl förberedd och baserade sina åsikter på kunskap och erfarenhet. Hon var mycket respekterad för sitt engagerade arbete och sin kunskap även bland sina politiska motståndare. Hans Bergström, chefredaktör på *Nerikes Allehanda* 1980-85, beskriver henne som kunnig och jordnära och en person som åtnjöt stor respekt.

– Elisabet ställde höga krav både på sig själv och sin omgivning. Hon imponerade starkt genom att förena sin kunnighet med engagemang och vision och en fallenhet för nytänkande också högt upp i åren. Elisabet Holm var i genuin bemärkelse en god medborgare. Hon engagerade sig starkt i samhällsarbetet och tvekade inte att påta sig tunga uppgifter. Hennes omsorg och skötsel av maken Nils under dennes långa sjukdomstid står som en symbol för att det goda samhället bärs upp av personligt engagemang grundat på eget ansvarstagande och kärleken till de sina. Så skrev riksdagsledamoten Ola Karlsson, oppositionsrådet i landstinget Bo Westerling och Per Mossberg, hälsovårdsministerns pressekreterare, om Elisabet efter hennes bortgång.

Bilden av Elisabet som person är dock inte fullständig om man inte också tar med hennes varma hjärta, hennes omsorg och gästfrihet, hennes glada skratt och hennes lätrördhet. Bakom den ibland lite barska ytan fanns en härligt varm och humoristisk person med stor självkänedom och en god portion självironi!

Elisabet var musikalisk och även i övrigt en kulturellt mycket intresserad person. Hon läste mycket och gick gärna på konserter, teater och konstutställningar. Hon köpte gärna konst och stödde konstföreningens arbete.

Elisabet drabbades av cancer. Den första operationen gick bra och hon mådde ganska bra under ca ett och ett halvt år varefter hon blev sjuk igen. Den sista tiden var hon mycket svårt cancersjuk och hade svårt att äta. Hon höll dock sjukdomen för sig själv och sina närmaste och ville inte prata om den. Hon var inte en person som klagade utan dolde hur hon mådde och kämpade vidare. Det sista halvåret hade hon en sond i näsan men hon gav inte upp. I april 1997 skulle hon hålla ett föredrag i

SPF. Hon drog ur sonden, preparerade sig för att klara ett par timmar utan sond, höll sitt anförande – om ”Sidenvägen”. Direkt därefter for hon till sjukhuset för att få sonden insatt. Två månader senare dog hon.

Elisabet min förebild

Jag har uppskattat mycket att få möjlighet att skriva dessa rader om Elisabet Holm eftersom jag har henne att tacka för mycket. Hon var och är min förebild och jag kände alltid att hon stöttade mig. Elisabet var den första som föreslog att jag skulle kandidera till riksdagen och jag är övertygad om att hon starkt bidrog till att jag kom in i Moderata kvinnoförbundets förbundsstyrelse och så småningom blev dess ordförande.

Det har varit en stor glädje att i samband med denna artikel kunna tala med ett stort antal personer som – oavsett partifärg – har uttalat sin stora respekt och aktning för Elisabet, för hennes person och gärning, och som starkt har uppmuntrat att hon uppmärksammas.

Elisabet Holm

Propositioner undertecknade av statsrådet Elisabet Holm:

Avtal om läkarutbildning vid kommunala undervisningssjukhus, m.m.

(1979/80:37)

Åtgärder för att förbättra kontinuiteten i hälso- och sjukvården m.m.

(1979/80:116)

Behov och utbildning av tandvårdspersonal m.m. (1979/80:148)

Överenskommelser om bidrag till verksamheten vid Karolinska sjukhuset och

Akademiska sjukhuset i Uppsala m.m. (1979/80:154)

Ändring i läkemedelsförordningen (1980/81:5)

Regionsjukvården (1980/81:9)

Följdslagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården

samt den allmänna försäkringen (1980/81:28)

Hälso- och sjukvården i krig m.m. (1980/81:57)

Förslag till lag om radioaktiva läkemedel, m.m. (1980/81:74)

Ändrat huvudmannaskap för Karolinska sjukhuset m.m. (1980/81:95)

Förmedling av samtal med texttelefoner (1980/81:181)

Utredningar och kommittéer tillsatta av statsrådet Elisabet Holm:

1980:5, Gallring av medicinska arkiv m.m.

1980:8, Tilläggsdirektiv till omsorgskommittén (S 1977:12) beträffande barn till begåvningshandikappade

1980:16, Utvärdering av abortlagstiftningen m.m.

1980:60, Utredning om formerna för den psykiska barn- och ungdomsvårdens

(PBU/BUP) samt den kommunala familjerådgivningens framtida verksamhet.

- 1980:75, Legitimations- och behörighetsbestämmelser för personal inom hälso- och sjukvården m.m.
 1980:76, Tilläggsdirektiv till utredningen (S 1980:3) om gallring av medicinska arkiv m.m.
 1981:1, Specialistutbildning i Sverige av läkare från utvecklingsländer m.m.

Utredningsbetänkande

SOU 1985:37 Om smittskydd

Källor

Utredningstjänsten, Sveriges riksdag

Loman, Ninnan, *I frihetens tjänst*

Kvinnoförbundet 50 år

Pressklipp

Stämmohandlingar, debattskrifter och protokoll från Moderata kvinnoförbundet *Lidandets mening*, redaktör Kjell Kallenberg. Natur och Kultur 1992.

Samtal med Berit Andersson, Hans Bergström, Margareta Edner, May Gerdin, Ingemar Karlsson, Ola Karlsson, Britt Mogård, Per Mossberg, Marie-Louise Naucér, Dagmar Fornander Palmgren, Åke Pettersson, Gunnar Rosbro, Lars Tobisson, Karin Söder, Margareta Wattrang, Bo Westerling, Jan Erik Wikström, Ingrid Åslund.